

Верховний
Суд

Недійсність аукціону. Фраудаторні правочини

- Олександр Банасько
- Суддя Великої Палати Верховного Суду

Щодо ефективного способу захисту при оспорюванні результатів аукціону в банкрутстві

Враховуючи те, що банк був іпотеко- та заставодержателем і не отримав належного задоволення своїх вимог за забезпечувальними договорами, позивач може обґрунтовувати, що вчинені правочини, зокрема підписаний боржником із переможцем аукціону (покупцем) договір купівлі-продажу, не могли бути достатньою правовою підставою для набуття заставного майна таким переможцем. А тому **вправі, враховуючи вимоги частин другої та третьої статті 264 ЦК України, у цих спірних правовідносинах витребувати в інтересах боржника заставне майно у переможця аукціону на підставі статті 1212 ЦК України** (у разі, якщо це майно буде відчужене третій особі, - витребувати його від неї на підставі статей 387, 388 ЦК України). Для цього немає потреби окремо оскаржувати результати аукціону та договір купівлі-продажу, яким оформлений продаж заставного майна на аукціоні.

Позовні вимоги про визнання недійсними результатів аукціону та договору купівлі-продажу у спірних правовідносинах не є ефективними способами захисту інтересу та права позивача.

Велика Палата Верховного Суду **висувала про ефективність у спірних правовідносинах саме вимоги про витребування заставного майна на користь боржника.** За змістом ця вимога не тотожна вимозі про зобов'язання переможця аукціону повернути заставне майно боржникові. У разі задоволення позовної вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача (у даному випадку - боржника), а не зобов'язує відповідача (у цій справі - переможця аукціону) повернути відповідне майно власникові. **Тому вимога зобов'язати переможця аукціону (покупця) повернути заставне майно боржникові теж не є ефективним способом захисту у спірних правовідносинах.**

Рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого володіння є підставою для внесення запису про державну реєстрацію за позивачем (у спірних правовідносинах – за боржником) права власності на нерухоме майно, зареєстроване у цьому реєстрі за відповідачем (у спірних правовідносинах – за переможцем аукціону) до Державного реєстру незалежно від того, чи таке витребування відбувається у порядку виндикації (ст. 387-388 ЦК), чи у порядку, визначеному для повернення майна від особи, яка набула його за рахунок іншої особи без достатньої правової підстави (ст. 1212-1215 ЦК), чи у порядку примусового виконання обов'язку в натурі (п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК).

Визнання недійсним свідоцтва як документа, який видав нотаріус для підтвердження права власності переможця аукціону (покупця), не захистить ні інтерес кредитора у поповненні (недопущенні зменшення) ліквідаційної маси боржника, ні такий же інтерес самого боржника. Цей документ не породжує жодного права. Тому позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту.

Обидві сторони правочину, починаючи зі стадії, яка передує його вчиненню, мають поводитися правомірно, зокрема, добросовісно. Вирішуючи питання про витребування майна, важливо перевірити добросовісність, насамперед, набувача цього майна, у тому числі те, чи знав або міг знати такий набувач про недобросовісну поведінку продавця. Вказане має значення для застосування як критерію законності втручання держави у право набувача на мирне володіння майном, так і критерію пропорційності такого втручання легітимній меті останнього.

Якщо нерухоме майно придбаває добросовісна особа, тобто така, яка не знала та не могла знати про існування обтяжень речових прав на це майно або про наявність на нього речових прав третіх осіб, вона може покладатися на відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. За відсутності у цьому реєстрі відомостей про права інших осіб на нерухоме майно або їх обтяжень і відсутності даних про те, що набувач майна знав або міг знати про існування таких прав чи обтяжень, цей набувач, добросовісно покладаючись на відомості зазначеного реєстру, набуває відповідне право на нерухоме майно, вільне від незареєстрованих прав інших осіб та обтяжень.

Не може вважатися добросовісною особа, яка набула майно на прилюдних торгах, якщо вона знала чи могла знати про порушення порядку реалізації майна або знала чи могла знати про набуття нею майна всупереч закону.

Nota bene - справа № 910/2592/19 - щодо відступу від висновку в справі № 914/2618/16 – перебувала на розгляді ВП ВС.

Порушення встановлених законодавством правил, які визначають процедуру підготовки та проведення аукціону; правил, які регулюють сам порядок проведення аукціону; правил, які стосуються оформлення кінцевих результатів аукціону, є підставою для визнання результатів аукціону недійсними за статтею 55 Закону про банкрутство, що **тягне за собою визнання недійсним укладеного з переможцем договору купівлі-продажу**. Можливість **оскарження особою результатів проведеного в межах справи про банкрутство аукціону та укладеного за його наслідком договору купівлі-продажу майна боржника перебуває в залежності від наявності порушеного права чи інтересу такої особи під час продажу майна боржника**.

Аналіз судової практики щодо оспорення результатів проведеного у справі про банкрутство аукціону з продажу майна банкрута (з визначенням його переможця) та договорів купівлі-продажу майна боржника дозволяє виокремити **такі можливі варіативні правові ситуації**, за яких з-поміж іншого:

- 1) договір купівлі-продажу майна з переможцем аукціону не укладався, а продавець в особі ліквідатора не передавав йому майно;
- 2) договір купівлі-продажу майна з переможцем аукціону укладений, однак продавець в особі ліквідатора майно йому не передав;
- 3) договір купівлі-продажу майна з переможцем аукціону укладений, продавець передав йому придбане на аукціоні майно, яке перебуває у власності переможця аукціону на момент виникнення спору;
- 4) договір купівлі-продажу майна з переможцем аукціону укладений, продавець передав йому придбане на аукціоні майно, яке переможець аукціону на момент виникнення спору відчужив іншій особі тощо.

Окрім того, на аукціоні з продажу майна боржника у справі про банкрутство може **відбутися відчуження майна, яке належить іншій особі на праві власності**.

Тож на практиці на момент оспорення результатів проведеного аукціону та укладеного за його наслідком договору купівлі-продажу майна боржника останнє може перебувати у власності: 1) боржника; 2) переможця аукціону;

У правовідносинах з повернення майна, відчуженого на аукціоні у справі про банкрутство, **для вирішення питання, кому належить право на пред'явлення позову і з якими саме вимогами** (про визнання недійсними результатів аукціону та договору купівлі-продажу чи про витребування майна) **необхідно з'ясувати, у кого перебуває у власності майно на момент виникнення спору, чи був боржник власником відчуженого на аукціоні майна та відповідно у який спосіб позивач має захистити саме своє право у разі його порушення**.

До осіб, які можуть звернутися до суду з вимогами про визнання недійсними результатів аукціону з реалізації майна боржника в порядку, визначеному Законом про банкрутство, належать, зокрема: 1) боржник (зокрема, арбітражний керуючий від імені боржника), 2) кредитори, 3) зареєстровані учасники аукціону, 4) особи, які вважають себе власником майна, що виставляється на аукціон, 5) уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, 6) особа, яка не є "зареєстрованим учасником аукціону" і водночас щодо якої організатором торгів не прийнято жодного з рішень, передбачених приписами статті 61 Закону про банкрутство (зокрема, про відмову в допуску заявника до участі в аукціоні) у разі встановлення в судовому порядку обставин здійснення такою особою усіх передбачених Законом про банкрутство дій щодо набуття статусу "зареєстрованого учасника аукціону" та вчинення перешкод з боку організатора аукціону в участі такої особи в аукціоні, 7) особи, які не були допущені до участі в аукціоні (за умови попереднього або одночасного оскарження ними рішення організатора аукціону про визначення учасників аукціону та встановлення судом за результатом оскарження порушення статті 61 Закону про банкрутство в частині допуску до участі в аукціоні).

Велика Палата Верховного Суду зазначила, що тлумачення статті 216 ЦК України дозволяє стверджувати, що позивач особа, якій належить право на оскарження результатів аукціону у справі про банкрутство, заявляючи за наслідком визнання недійсними результатів оспорюваного аукціону та договору купівлі-продажу вимогу про повернення боржнику переданого за недійсним правочином майна або відшкодування вартості майна, **фактично заявляє реституційну вимогу**, яку суд за існування для того підстав задовольняє, **застосовуючи двосторонню реституцію** навіть у тому випадку, коли буквально позивач вимагає лише повернення йому майна, відчуженого за недійсним правочином, оминаючи мовчанням питання повернення відповідачу отриманого за таким правочином самим позивачем. У цьому випадку переможець аукціону є стягувачем у частині рішення про повернення йому переданого ним за недійсним правочином майна або відшкодування його вартості.

Питання про добросовісність чи недобросовісність покупця, який набув майно на аукціоні (торгах), **слід оцінювати у кожному конкретному випадку окремо**.

Велика Палата Верховного Суду принагідно зауважує, що під час розгляду таких спорів (про визнання недійсними результатів аукціону та договору купівлі-продажу майна боржника) **суд вправі за заявою сторони спору вжити заходи забезпечення позову** в порядку, визначеному главою 10 "Забезпечення позову" розділу II ГПК України.

Відступаючи від висновку Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2021 у справі № 914/2618/16 Велика Палата Верховного Суду дійшла, з поміж іншого, таких висновків.

- 1) Якщо майно боржника за результатом проведеного аукціону у справі про банкрутство **перебуває у власності боржника**, то ефективним способом захисту порушеного права особи, яка вправі оскаржувати результати аукціону, є **пред'явлення позову про визнання недійсними результатів аукціону**.
- 2) Якщо ж за результатами аукціону **з переможцем укладено договір купівлі-продажу**, то ефективним способом захисту порушеного права особи, яка вправі оскаржувати результати аукціону, є **пред'явлення позову про визнання недійсними результатів аукціону й укладеного з переможцем аукціону договору купівлі-продажу майна боржника та застосування реституції** (у разі повернення майна, що перебуває у власності переможця аукціону).
- 3) Якщо за результатом проведення аукціону у справі про банкрутство відчужено майно, **яке належить іншій особі** на праві власності, відновлення порушеного права власника проданого майна **здійснюється шляхом пред'явлення ввідикаційного позову до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених статтями 387, 388 ЦК України**.

Правовим наслідком задоволення судом позовних вимог щодо визнання результатів аукціону з реалізації майна та договору купівлі-продажу майна боржника недійсними є повернення відчуженого з порушенням вимог Закону про банкрутство майна до ліквідаційної маси боржника, **навіть у випадку заявлення такої вимоги позивачем, який не є стороною договору**. Водночас задоволення судом вимоги про повернення відчуженого на аукціоні майна до ліквідаційної маси боржника **передбачає також стягнення з боржника на користь переможця аукціону одержаних за правочином коштів**. Таке стягнення є не задоволенням окремої позовної вимоги, а необхідним наслідком визнання недійсним правочину та задоволення вимоги про застосування реституції, хоч і сформульованої позивачем в усіченому вигляді, який охоплює тільки ту частину, яка стосується повернення відчуженого боржником майна.

Визнання недійсними результатів аукціону та укладеного за їх наслідками відповідачами спірного договору **не призведе до поновлення майнових прав заявниці** (до введення її як власниці у володіння квартирою), що свідчить про неефективність означених способів захисту та наявність підстав для відмови в позові у цій частині.

Натомість **задоволення вимоги про витребування нерухомого майна з незаконного володіння особи, за якою воно зареєстроване на праві власності, відповідає характеру спірних правовідносин і призводить до ефективного захисту прав власника**. У тих випадках, коли має бути застосована вимога про витребування майна із чужого незаконного володіння, вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування приписів статей 387 і 388 ЦК України, є неефективними.

Позовні вимоги про визнання недійсним свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів, про визнання недійсним протоколу про проведення аукціону та про визнання недійсним акта про передання права власності не відповідають належним способам захисту.

Визнання правочину недійсним не з метою домогтися відновлення власного порушеного права (та/або інтересу) у спосіб реституції, що застосовується між сторонами такого правочину, а з метою створити підстави для подальшого звернення з іншим позовом, або преюдиційну обставину, або доказ для іншого судового провадження суперечить завданням господарського судочинства, наведеним у частині першій статті 2 ГПК України.

Захист порушених прав особи, яка вважає себе власником майна, що було неодноразово відчужене, можливий шляхом пред'явлення віндикаційного позову до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених статтями 387 та 388 ЦК України. Власник з дотриманням вимог статті 388 ЦК України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача.

Якщо за результатом проведення аукціону у справі про банкрутство майно боржника внаслідок його відчуження переможцем (неодноразового відчуження після проведення аукціону) перебуває у власності іншої особи, відновлення порушеного права боржника здійснюється шляхом пред'явлення позову про визнання недійсними результатів аукціону й укладеного за його наслідком договору купівлі-продажу майна боржника сумісно з пред'явленням віндикаційного позову про витребування майна в останнього набувача.

У правовідносинах з повернення майна боржника, відчуженого на аукціоні у справі про банкрутство, положення статей 387, 388 ЦК України можуть бути застосовані в якості правових підстав повернення майна лише після визнання судом недійсними результатів аукціону та договору купівлі-продажу майна боржника (недійсність якого прямо не встановлена законом) (близький за змістом висновок, викладений у постановках Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19 квітня 2023 року у справі № 922/987/16, від 05 липня 2023 року у справі № 914/1875/16, від 22 березня 2018 року у справі № 910/22788/15, від 29 березня 2018 року у справі № 909/1066/13, у постановках Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 червня 2022 року у справі № 466/3737/18, від 27 вересня 2023 року у справі № 205/7675/20).

Судова практика з розгляду спорів щодо захисту інтересів боржника або кредиторів за наявності ознак фродаторності правочину

Укладення договору, який за своїм змістом **суперечить вимогам закону**, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу **є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України**.

Фіктивний правочин характеризується тим, що **сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знають заздалегідь, що він не буде виконаний**, вважає, що така протизаконна ціль, як укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу, свідчить, що його правова мета є іншою, ніж та, що безпосередньо передбачена правочином (реальне безоплатне передання майна у власність іншій особі), а тому цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним.

Особа вправі звернутися до суду із **позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника (франдаторний правочин), на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом** (частина третя статті 13 ЦК України), або послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

(Договір дарування майна дітям після відкриття виконавчого провадження)

Розглядаючи питання про визначення спільних і відмінних рис **між фіктивним і фраздаторним правочинами**, можливість кваліфікації із застосуванням положень статей 3, 13, 215, 234 ЦК України як фраздаторного правочину, вчиненого у процедурі банкрутства боржником з **метою позачергового задоволення вимог окремого кредитора через дочірню компанію (афілійовану особу) боржника, з повним фінансуванням цього правочину самим боржником**, Велика Палат Верховного Суду дійшла таких висновків.

Перевіряючи дійсність спірного правочину та законність прийняття виконання з боку відповідача, **суд повинен установити його відповідність приписам цивільного права не про відступлення права вимоги, а про правочин, який сторони дійсно вчинили, та про його виконання**. У такому випадку **обов'язок діяти добросовісно поширюється на усі сторони дійсного правочину та особу, яка прийняла виконання**.

У ЦК України немає окремого визначення фраздаторних правочинів, їх **ідентифікація досягається через застосування принципів (загальних засад) цивільного законодавства та меж здійснення цивільних прав**. Спільною ознакою таких правочинів є **вчинення сторонами дій з виведення майна боржника на третіх осіб з метою унеможливлення виконання боржником своїх зобов'язань перед кредиторами та з порушенням принципу добросовісності поведінки сторони у цивільних правовідносинах**.

Встановлення взаємопогоджених дій декількох осіб, які мають єдину мету, спрямовану на набуття, зміну або припинення певних цивільних прав чи виконання певних обов'язків, **є ознаками вчинення єдиного правочину такими особами**. Поведінка сторін має засвідчувати єдність їх волі до настання відповідних правових наслідків.

При цьому, **порушення загальних засад цивільного законодавства (засад справедливості, добросовісності та розумності)**, визначених імперативно п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України, які мають наслідком вихід учасниками правочину за межі здійснення цивільних прав, наданих договором чи актами цивільного законодавства, з наміром завдати шкоди іншій особі (ч.3 ст. 13 ЦК України) **може бути самостійною підставою недійсності правочину**.

Правочини, які вчиняються учасниками цивільних відносин, **повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути неправомірною та недобросовісною**. Отже, правочин не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення.

(Визнання договору про відступлення права вимоги недійсним)

Використання особою належного їй суб`єктивного права не для задоволення легітимних інтересів, а з метою заподіяння шкоди іншим учасникам цивільних правовідносин, задля приховування дійсного наміру сторін при вчиненні правочину **є очевидним використанням приватноправового інструментарію всупереч його призначенню та за своєю суттю є «вживанням права на зло»**. За таких умов недійсність договору як приватноправова категорія є інструментом, який покликаний не допускати, або припиняти порушення цивільних прав та інтересів, або ж їх відновлювати.

Застосування конструкції фраздаторності при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитуру. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент (контрагенти), з яким (якими) боржник учиняє оспорюваний договір; ціна договору (ринкова / неринкова), наявність / відсутність оплати ціни договору контрагентом боржника; дотримання процедури (черговості) при виконанні зобов`язань, якщо така процедура визначена законом імперативно.

Учинення власником майна правочину на шкоду своїм кредиторам може полягати **як у виведенні майна боржника власником на третіх осіб, так і у створенні преференцій у задоволенні вимог певного кредитора на шкоду іншим кредиторам боржника**, внаслідок чого виникає ризик незадоволення вимог інших кредиторів. Для класифікації правочину як фраздаторного має значення фактична участь боржника у ньому як одного з учасників вольових дій, направлених на виведення майна боржника з метою незадоволення вимог одного або декількох його кредиторів у легальній судовій процедурі.

Укладення фраздаторних правочинів є характерним для боржників у процедурах банкрутства, позаяк неплатоспроможність боржника означає ситуацію, коли не вистачає коштів для задоволення всіх вимог кредиторів і, діючи недобросовісно, боржник намагається створити переваги **для задоволення вимог «дружнього» кредитора на шкоду іншим своїм кредиторам, порушивши встановлену законом черговість або пропорційність задоволення вимог окремого класу кредиторів**.

Задоволення боржником вимог окремого кредитора поза межами конкурсної процедури банкрутства з використанням пов`язаних (або непов`язаних) із боржником осіб підтверджує неправомірну і недобросовісну мету боржника щодо створення йому преференції у виконанні зобов`язань та порушення імперативно встановленої у банкрутстві черговості задоволення вимог певних класів кредиторів боржника.

У разі **невідповідності фраздаторного правочину загальним принципам цивільного права** та його вчинення з виходом за межі цивільних прав суди можуть визначити юридичну кваліфікацію такого правочину із застосуванням загальних положень ЦК України.

Договір, який укладений з метою уникнути виконання договору та зобов'язання зі сплати боргу, є зловживанням правом на укладання договору та розпорядження власністю, оскільки унеможлиблює виконання зобов'язання і завдає шкоди кредитору. Такий договір може вважатися фродаторним та може бути визнаний судом недійсним за позовом особи, право якої порушено, тобто кредитора.

Судова палата вважає за необхідне **розмежовувати кваліфікацію фіктивних та фродаторних правочинів.**

Фіктивний правочин, на відміну від фродаторного, виключає наявність наміру створити юридичні наслідки в момент його вчинення, що, в свою чергу, унеможлиблює виникнення будь-яких майнових наслідків, оскільки такий правочин їх не породжує. Оскільки на підставі фіктивного правочину відсутня можливість передачі майна, *restitutio in integrum* виключається юридичною конструкцією фіктивного правочину. Якщо ж буде встановлено, що така передача *de facto* відбулася, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний, і тому норма статті 234 ЦК України не підлягає застосуванню, адже фіктивний правочин *de jure* не породжує будь-яких правових наслідків. В свою чергу, правові наслідки визнання фіктивного правочину недійсним встановлюються законами (ч. 3 ст. 234 ЦК України).

Фродаторні угоди – це угоди, що завдали шкоди боржнику (як приклад, угода з метою виведення майна). Мета такого правочину в момент його укладання є прихованою, але проявляється через дії або бездіяльність, що вчиняються боржником як до, так і після настання строку виконання зобов'язання цілеспрямовано на ухилення від виконання обов'язку.

Фродаторним може виявитися будь-який правочин, що здійснюється між учасниками господарських правовідносин, який укладений на шкоду кредиторам, отже, **такий правочин може бути визнаний недійсним в порядку позовного провадження у межах справи про банкрутство відповідно до статті 7 КУзПБ на підставі пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України як такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності, та частин третьої, шостої статті 13 ЦК України з підстав недопустимості зловживання правом, на відміну від визнання недійсним фіктивного правочину, лише на підставі статті 234 ЦК України.**

(Визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна)

Правочини, які укладаються учасниками цивільних відносин, **повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною.**

Для класифікації правочину як фраздаторного має значення фактична участь боржника у ньому як одного з учасників вольових дій, направлених на виведення майна боржника з метою незадоволення вимог одного або декількох його кредиторів у легальній судовій процедурі. Однією із форм такої участі боржника є вчинення ним, за наявності в нього невиконаних зобов'язань та заборгованості перед іншими кредиторами, правочину **зادля нарощування обсягу наявних кредиторських зобов'язань та в майбутнього формування кредиторської заборгованості із заінтересованим кредитором (так званий "дружній кредитор").**

Учинення боржником, **за наявності у нього невиконаних зобов'язань перед кредитором та неможливості їх виконання,** правочину з придбання ним активу – цінних паперів, операції з яким не віднесені до видів його діяльності, **свідчить про формальний характер такої заборгованості та її фактично штучне нарощення задля збільшення боргових зобов'язань боржника та включення цієї заборгованості до реєстру вимог кредиторів, як наслідок, зумовлює зменшення конкурсної маси боржника за рахунок якої здійснюється задоволення вимог інших кредиторів.**

Такий правочин за участі боржника своїм правовим наслідком вчинення **очевидно має вплив на розмір задоволених вимог кредитора, які задовольняються за рахунок конкурсної маси та реалізацію ним прав у справі про банкрутство, обсяг наявності яких (зокрема кількісний склад голосів на зборах та комітеті кредиторів) перебуває в залежності від наявних в нього визнаних судом вимог до боржника.**

Кредитор як особа, в якій наявний інтерес у справі про банкрутство – збільшення ліквідаційної маси боржника та задоволення за рахунок неї його грошових вимог до боржника, має право на звернення до суду з заявою про визнання недійсним правочину боржника, який було вчинено до відкриття провадження у справі про банкрутство боржника з підстав, передбачених нормами ЦК України, ГК України чи інших законів.

Договір купівлі-продажу цінних паперів не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником **шляхом штучного нарощування кредиторської заборгованості, створення переваг для задоволення вимог "дружнього" кредитора на шкоду іншим своїм кредиторам і як наслідок порушення встановленої законом черговості або пропорційності задоволення вимог окремого класу кредиторів та створенні преференцій у задоволенні вимог певного кредитора на шкоду іншим кредиторам боржника, внаслідок чого виникає ризик незадоволення вимог інших кредиторів.** Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

(Договір купівлі-продажу цінних паперів між Боржником та Товариством на суму 9 000 000,00 грн при наявності боргових зобов'язань, зокрема перед Банком)

Фраудаторним може виявитися **будь-який правочин**, що здійснюється між учасниками господарських правовідносин, **який укладений на шкоду кредиторам**, отже, **такий правочин може бути визнаний недійсним** у порядку позовного провадження в межах справи про банкрутство відповідно до статті 7 КУзПБ на підставі пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України **як такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності**, та частин третьої, шостої статті 13 ЦК України **з підстав недопустимості зловживання правом, на відміну від визнання недійсним фіктивного правочину**, лише на підставі статті 234 ЦК України.

Категорія фраудаторності у галузі банкрутства спрямована на **недопущення недобросовісного виведення активів з метою уникнення відповідальності цим майном перед кредиторами**, зважаючи, що частина друга статті 96 ЦК України вимагає, **щоби юридична особа відповідала за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном**. Тобто, **боржник має усвідомлювати повне виконання свого обов'язку перед кредитором**. У зв'язку з цим **можна розмежувати також критерії фраудаторності: об'єктивний - коли вчиняється правочин цілеспрямовано на ухилення від виконання обов'язку за наявності існуючої вже заборгованості; суб'єктивний - усвідомлення боржником появи боргу в результаті укладення правочину, що повинно аналізуватися через призму економічної мети договору, сумлінність та добросовісність дій боржника, які мають бути спрямовані на погашення боргу, а не навпаки, на неможливість виконання зобов'язання**.

(Визнання недійсним договору відступлення права вимоги (саме боржником відступалося право вимоги), укладеного до відкриття провадження у справі про банкрутство)

У справах про банкрутство разом з іншими принципами правового регулювання відносин неплатоспроможності суттєве значення має принцип судового контролю у відносинах неплатоспроможності та банкрутства. Зокрема, **складовою частиною процедури банкрутства є ревізія усіх правочинів, вчинених боржником протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, за заявою арбітражного керуючого або кредитора та можливість визнання їх недійсними в господарському суді у передбачених статтею 42 КУзПБ випадках.** КГС ВС зауважив, що категорія фраздаторності правочину у цивільному законодавстві також не закріплена на рівні закону, проте має широку сферу застосування у правовідносинах неплатоспроможних боржників.

Неплатоспроможність учасника (роботодавця чи працівника) трудового контракту створює умови для застосування вказаного правового інституту.

Ігнорування обставин фраздаторності трудових договорів (контрактів) може призвести до фіктивного збільшення кредиторської заборгованості першої черги та надалі слугувати прецедентом для недобросовісних керівників суб'єктів господарювання, якими як запобіжник негативних для них наслідків банкрутства підприємства будуть укладатись відповідні трудові контракти з наближеним (пов'язаним, заінтересованим) працівником, що нівелює суть усього конкурсного процесу.

Отже, оскільки спір у цій справі виник у зв'язку з оспоренням пункту контракту як такого, що містить ознаки фраздаторного, адже укладений між боржником і його засновником як заінтересованою особою з метою впливу на формування та справедливий розподіл ліквідаційної маси банкрута шляхом створення умов для першочергового погашення передбачених спірним пунктом грошових зобов'язань перед засновником боржника на шкоду іншим кредиторам, **КГС ВС погодився з господарськими судами щодо застосування під час розгляду справи саме положень статті 42 КУзПБ як спеціальної норми права, що регулює спірні правовідносини між боржником і його кредиторами.**

(Визнання недійсним пункту контракту, укладеного між підприємством, відносно якого відкрито провадження у справі про банкрутство та його директором, зарплата 5 500,00 грн, вихідна допомога 4 000 000,00 грн)

Договором, що вчиняється **на шкоду кредиторам (франдаторний договір)**, може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції "франдаторності" при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. **До таких обставин, зокрема, відноситься:** момент укладення договору; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника.

Вчинення власником майна правочину з розпорядження належним йому майном **з метою унеможливити задоволення вимоги іншої особи – стягувача за рахунок майна цього власника може бути кваліфіковане як зловживання правом власності**, оскільки власник використовує правомочність розпорядження майном на шкоду майновим інтересам кредитора

Особа, яка є боржником перед своїми контрагентами, **повинна утримуватися від дій, які безпідставно або сумнівно зменшують розмір її активів**. Угоди, що укладаються учасниками цивільних відносин, повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною. Угода, що укладається "про людське око", таким критеріям відповідати не може.

Поручитель, який став солідарним боржником у зв'язку з невиконанням позичальником свого обов'язку у кредитному зобов'язанні, що виникло первинно з його волі та згідно з його бажанням, не є абсолютно вільним в обранні варіантів власної поведінки, **його дії не повинні призводити до такого стану, в якому він ставатиме неплатоспроможним перед своїми кредиторами**. Боржник, який відчужує майно (вчиняє інші дії, пов'язані, із зменшенням його платоспроможності) **після виникнення у нього зобов'язання діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора**.

Отже будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання з погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває **ознак франдаторного правочину** – правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам.

(Відступлення безоплатно права вимоги на 27 807 938,11 грн після укладення договору поруки з Банком)

Інститут визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство є універсальним засобом захисту у відносинах неплатоспроможності та частиною єдиного механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності, що спрямована на дотримання балансу інтересів не лише осіб які беруть участь у справі про банкрутство, а й осіб, залучених у справу про банкрутство, наприклад, контрагентів боржника. Визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності – **максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів**.

Дії боржника, зокрема але не виключно, щодо безоплатного відчуження майна, **відчуження майна за ціною значно нижче ринкової**, для цілей не спрямованих на досягнення розумної ділової мети або про прийняття на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, або відмова від власних майнових вимог, якщо вони вчинені у підозрілий період, **можуть свідчити про намір ухилення від розрахунків із контрагентами та спрямовані на завдання шкоди кредиторам**.

Загальна вартість обладнання та загальна сума оспорюваного договору від 09.11.2017 складає 2 865 230,43 грн, а залишкова вартість відчуженого майна станом на 28.10.2017 становила 7 354 520,16 грн.

(Договір купівлі-продажу рухомого майна укладено між Боржником та Товариством менше ніж за рік до відкриття провадження у справі про банкрутство при наявності заборгованості перед кредиторами та за ціною нижче ринкової)

Недійсність договору як приватно – правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати.

Позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Правочини, що укладаються учасниками цивільних відносин, **повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною. Правочин не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення.**

Боржник, який відчужує майно (**вчиняє інші дії, пов'язані із зменшенням його платоспроможності**) після виникнення у нього зобов'язання із повернення суми позики **діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора.**

Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом направленим на недопущення (уникнення) задоволення вимог такого кредитора.

(Договір поруки невиконання якого слугувало підставою для відкриття провадження у справі про банкрутство Боржника було укладено після укладення договору поруки та іпотеки з Банком)

Провадження у справі про банкрутство, на відміну від позовного провадження, призначенням якого є визначення та задоволення індивідуальних вимог кредиторів, **має на меті задоволення сукупності вимог кредиторів неплатоспроможного боржника**. Досягнення цієї мети є можливим за умови гарантування: **1) охорони інтересів кредиторів від протизаконних дій інших кредиторів; 2) охорони інтересів кредиторів від недобросовісних дій боржника, інших осіб; 3) охорони боржника від протизаконних дій кредиторів, інших осіб.**

Угоди, що укладаються учасниками цивільних відносин, **повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною**. Угода, що укладається “про людське око”, таким критеріям відповідати не може.

Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості, при оскарженні угод боржника в порядку спеціальних норм КУзПБ, або за правилами норм ЦК України, суду слід розглядати відповідні заяви пов'язані із недійсністю правочинів із застосуванням засад змагальності сторін у поєднанні з детальною перевіркою реальності проведення господарських операцій та наміру створення саме тих правових наслідків, що притаманні певним видам господарських правочинів.

(Договір поруки укладено між Боржником та Кредитором в забезпечення виконання зобов'язань Позичальника за договором позики. Кредитор не заявляв вимоги до Позичальника, а звернувся з заявою про визнання грошових вимог до Боржника у справ про банкрутство)

Боржником не спростовано доводів заявника та не доведено, а з матеріалів справи не вбачається, **існування ознак можливості реального виконання зобов'язання**, яке прийнято Боржником.

Укладення оспорюваного договору поруки **за зобов'язання за основним договором, яке вже було порушено та мало місце невиконання умов оплати**, про що було відомо боржника та зазначено в п. 5.1.1. договору;

- наявність значних грошових зобов'язання боржника перед АТ "Сбербанк" на підставі Договору поруки від 12.03.2012, про стягнення якої видано наказ Господарського суду м. Києва від 14.01.2016 у справі №910/28332/15;
- на майно та грошові кошти боржника накладено арешту в ході здійснення виконавчого провадження щодо примусового виконання рішення суду у справі №910/28332/15, інформація про що внесена до Єдиного державного реєстру боржників;
- відсутності доказів того, що активи підприємства боржника становили суму більшу ніж зазначена у договорі,
- не підтвердження наявності або проведення розрахунку фінансової спроможності підприємства на прийняття фінансового зобов'язання у розмірі 257 910 484,55 грн. та можливості його виконання як на дату укладання договору поруки, так і у майбутньому.

За висновком судів попередніх інстанцій, **вказані обставини свідчать про відсутність існування ознак реального виконання зобов'язання, яке прийнято боржником за оспорюваним договором поруки, оскільки боржник взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим, що розцінено судом як завдання збитків, зокрема, кредитору.**

(Визнання недійсним договору поруки, у зв'язку з невиконанням якого визнано вимоги кредитора)

Договір як приватноправова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин і має бути спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Приватноправовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин і не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) **не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для унеможливлення проведення зарахування зустрічних однорідних вимог**.

Вчинення безоплатного договору про відступлення права вимоги **направленого на штучне створення підстав для унеможливлення проведення зарахування зустрічних однорідних вимог** свідчить про вчинення такої правочину на шкоду кредитору та є підставою для визнання його недійсним на підставі статей 3, 13 ЦК України.

(Визнання недійсним договору про відступлення права вимоги за яким безоплатно відчужено на користь нового кредитора право грошової вимоги)

Установлені судами обставини, що оспорюваний договір про відступлення права вимоги було укладено первісним кредитором у «підозрілий період», за три місяці до відкриття стосовно нього провадження у справі про банкрутство, **відчуження права вимоги здійснено ним безоплатно**, внаслідок чого він фактично відмовився від власних майнових вимог, а також **договір укладено між заінтересованими особами, керівником та засновником (учасником) яких є одна й та сама особа**, свідчать про наявність підстав для застосування статті 42 КУзПБ та визнання цього договору недійсним.

(Визнання недійсним договору про відступлення права вимоги укладеного протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, який має безоплатний характер та укладений із заінтересованою особою)

Поточний кредитор як особа, в якій наявний інтерес у справі про банкрутство – збільшення ліквідаційної маси боржника та задоволення за рахунок неї його грошових вимог до боржника, **має право на звернення до суду з заявою про визнання недійсним правочину боржника, який було вчинено до відкриття провадження у справі про банкрутство боржника** з підстав, передбачених нормами ЦК України, ГК України чи інших законів.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

(У 2015 році громадянин за менш ніж чотири місяці його звернення до суду із заявою про банкрутство як фізичної особи – підприємця та порушення судом провадження у справі про його банкрутство, уклав із колишньою дружиною, шлюб із якою був розірваний у 2013 році, договір про поділ майна подружжя згідно якого передав у її власність придбану ним у шлюбі частку об'єкту нерухомого майна)

Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості, при оскарженні заінтересованими особами угод боржника в порядку спеціальних норм КУзПБ або за правилами норм ЦК України, суду слід розглядати відповідні заяви пов'язані із недійсністю правочинів із застосуванням засад змагальності сторін **у поєднанні з детальною перевіркою реальності проведення господарських операцій та наміру створення саме тих правових наслідків**, що притаманні певним видам господарських правочинів.

(Укладення в 2018 році договору поворотної фінансової допомоги між Боржником та Кредитором відбулось фактично за кошти боржника, які перераховані через декілька транзитних фірм на рахунки Кредитора, який з 2014 по 2018 не вів господарської діяльності та не мав на рахунках власних грошових коштів на суму 62 817 412,00 грн які згодом було заявлено як кредиторські вимоги до боржника – створення фіктивної кредиторської заборгованості)

Системне та телеологічне, тобто цільове - з урахуванням предмету правового регулювання та мети Кодексу - тлумачення статті 42 КУзПБ приводить до висновку, що **для цілей правового регулювання правовідносин у сфері банкрутства, унеможливлення зловживань зі сторони боржника та захисту інтересів кредиторів, дії боржника**, в т.ч. перерахування грошових коштів на користь третьої особи (за відсутності укладення договору у т.ч. у спрощений спосіб – у такому разі предметом оспорення є сам правочин), що мають юридичним наслідком зменшення майнових активів боржника (незалежно від кваліфікації такого юридичного факту) **можуть оспорюватися та визнаватися недійсними на підставі положень статті 42 КУзПБ, адже є тим способом захисту, який дозволяє з максимальною ефективністю забезпечити відновлення порушених прав** внаслідок вчинення боржником дій із використанням права на шкоду.

(Боржник маючи заборгованість перед Кредитором за договором поставки строк оплати за яким настав за 3 роки до відкриття провадження у справі про банкрутство здійснив перерахування грошових коштів на суму 4 239 948,98 грн Товариству)

У справах про неплатоспроможність існує певна відмінність у розгляді та визнанні господарським судом грошових вимог кредиторів до боржника, що виникли на підставі боргової розписки, від вирішення спору у позовному провадженні про стягнення заборгованості за борговою розпискою.

Зазначена відмінність, серед іншого, полягає у тому, що **визнання господарським судом вимог певного кредитора породжує відповідні правові наслідки, що впливають на права інших кредиторів цього боржника у процедурі неплатоспроможності**. При цьому, у вказаній категорії справ **існує ризик обопільної недобросовісної поведінки певного кредитора та боржника щодо створення фіктивної (неіснуючої, штучної) заборгованості останнього за борговою розпискою задля збільшення кількості голосів цього кредитора на зборах кредиторів та можливості впливу на саму процедуру неплатоспроможності фізичної особи**, зокрема й у питанні формування та реалізації ліквідаційної маси боржника, що, у кінцевому результаті, впливатиме на обсяг задоволених вимог. Беручи до уваги зазначені мотиви, судова палата дійшла висновку, що задля унеможливлення загрози визнання господарським судом фіктивної кредиторської заборгованості до боржника, на кредитора-фізичну особу, як заявника грошових вимог на підставі боргової розписки, **покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування** у разі виникнення вмотивованих сумнівів сторін у справі про неплатоспроможність фізичної особи щодо обґрунтованості вимог такого кредитора.

У разі вмотивованих сумнівів інших кредиторів щодо реальності (дійсності) такої заборгованості, **обґрунтування грошових вимог до боржника самим лише договором позики та/або борговою розпискою у справі про неплатоспроможність фізичної особи може бути недостатнім**. Необхідним, у такому випадку, **може бути також документальне підтвердження джерел походження коштів, наданих фізичною особою-кредитором у позику фізичній особі-боржнику, подання інших додаткових доказів наявності між кредитором (позикодавцем) та боржником (позичальником) зобов'язальних правовідносин за відповідним договором позики**.

У разі ж ненадання зазначеним кредитором сукупності необхідних доказів на обґрунтування своїх вимог, зокрема щодо підтвердження реальності грошового зобов'язання, господарський суд відмовляє у визнанні таких вимог у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

Не досліджуючи дійсність відповідного правочину, що виходить за межі предмета розгляду заяви кредитора з грошовими вимогами до боржника, господарський суд у справі про неплатоспроможність фізичної особи, вирішуючи питання про належне документальне підтвердження кредиторських вимог за борговою розпискою, **може надати правову оцінку реальності (дійсності) таких зобов'язань на підставі інших доказів, що підтверджують/спростовують фінансову спроможність цього кредитора щодо надання відповідної позики**.

(Розгляд заяв фізичних осіб з кредиторськими вимогами до боржника – фізичної особи, підставою виникнення яких визначено договір позики, фактичне укладення, його умови та факт отримання боржником грошових коштів підтверджено лише розпискою)

Відповідно до частини п'ятої статті 42 Кодексу з процедур банкрутства **особи, які вчинили, погодили правочини або вчинили майнові дії, визначені частинами першою і другою цієї статті, несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у межах суми завданих боржнику такими майновими діями збитків.**

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!